

## F.A. Hayek: Avusturyan Ekonomist ve Sosyal Teorisyen\*

Peter G. Klein\*\*

**F**riedrich August von Hayek, seçkin modern Avusturyan iktisatçıların başlarında yer alır. Friedrich Von Wiser'in öğrencisi, Ludwig von Mises'in öğrencisi ve mahmisidir (koruduğu kimse). Avusturya İktisat Okulu'nun mümtaz bir nesli içinde en önde gelen kişi olarak Hayek belki de İngilizce konuşulan dünyada Avusturyan fikirleri en fazla yayan kişiydi. John Hicks 1967'de şöyle yazdı: "İktisadî analizin 1930'lardaki serüvenini yazmanın kesin ser geldiğinde dramadaki öncü figür Profesör Hayek olacak... bir zamanlar Hayek'in yeni teorileri Keynes'in yeni teorilerinin başlıca rakibi olmuştu."<sup>1</sup> Ne yazık ki Hayek'in konjonktür dalgalanmaları teorisi sonunda Keynesyen devrim tarafından bir kenara atıldı. Mamafih, Hayek 1974'te İsveçli Gunnar Myrdal'la birlikte iktisatta Nobel ödülünü kazandığında bu teori tekrar kabul gördü.

### Hayatı ve Eserleri

Hayek'in hayatı 20. yüzyıla yayıldı ve o dönemin mühim entellektüel kömünitelerinde yaşandı. 1899'da Viyana entellektüel çevrelerinin seçkin bir

\* "F.A. Hayek: Austrian Economist and Social Theorist", *Fifteen Great Austrian Economists* içinde (Ed. Randall Holcombe), Ludwig von Mises Institute, 1999.

\*\* Missouri Üniversitesi'nde iktisat profesörü.

<sup>1</sup> Sir John Hicks, *Critical Essays in Monetary Theory* (Oxford: Clarendon Press, 1967), s. 203.

ailesinde (büyükbabalarından biri bir istatistikçiydi ve Eugen von Böhm-Bawerk'in arkadaşıydı. Filozof Ludwig Wittgensten ikinci dereceden kuzendi) doğan Hayek, Viyana Üniversitesi'nde okudu. 1921 ve 1923'te iki doktora derecesi kazandı. Hayek üniversiteye Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, 19 yaşında, Viyana Üniversitesi'nin ekonomi okumak için dünyanın en iyi yerlerinden biri (diğerleri Stockholm ve Cambridge idi) olduğu bir zamanda girdi. Üniversiteye bir hukuk öğrencisi olarak kaydolmuş olmasına rağmen Hayek'in ilgilendiği ana konular İktisat ve Psikoloji idi. Psikolojiye ilgisi Mach'ın algılama teorisinin Wieser üzerindeki etkisinden ve Wieser'in meslektaşı Othmar Spann'dan, iktisada ilgisi ise Fabian Sosyalizminin Hayek'in nesli zamanında çok popüler olan reform idealinden kaynaklanmaktaydı. Hayek o zamandan itibaren iktisat çalışan pek çok kimse gibi konuyu, konunun hatırı için seçmedi; sosyal şartları geliştirmek için seçti. Viyana'da savaş sonrasındaki sefalet bu ihtiyacı her gün hatırlatmaktaydı. Sosyalizm (bu ihtiyaca) bir cevap sağlar gibi gözüküyordu. Sonra 1922'de Mises, daha sonra Sosyalizm adıyla tercüme edilen *Die Gemeinwirtschaft*'ını yayınladı. Hayek şöyle hatırladığını yazdı: "Yayımlandığı vakit kitabı okuyan biz gençlerden hiçbirine kelime artık eskisi gibi görünmedi."<sup>2</sup> Sosyalizm -Mises'in iki yıl önceki ufuk açıcı makalesinin mufassılı- ekonomik hesaplamanın üretim araçları için bir piyasa gerektirdiğini, böyle bir piyasa olmaksızın bu araçların değerlerini tesis etmenin bir yolunun mevcut olmayacağını ve bu yüzden onların üretimde münasip kullanımı bulmanın bir yolu olamayacağını ileri sürdü. Mises'in merkezî planlamaya bu öldürücü saldırısı Hayek'i çağdaşları Wilhelm Röpke, Lionel Robbins ve Bertil Ohlin'le birlikte *laissez faire*'i savunma çizgisine götürdü.

Bu sıralarda Hayek Mises'in meşhur Privatseminar'ına devam etmeye başladı. Birkaç yıl boyunca Privatseminar Viyana'daki iktisatçılar komünitesinin merkeziydi. Daha sonra bu gruptan Viyana'yı terke edecek ilk kişi oldu; diğerlerinin çoğu da, Mises dahil, 2. Dünya Savaşı başladığında Viyana'yı terketmişlerdi.

Mises ilk çalışmalarını Avusturyan marjinal fayda prensibini paranın değerine uygulayarak ve sonra British Currency School ve İsveçli iktisatçı Knut Wicksell'in doktrinlerine dayanan bir endüstriyel dalgalanma

<sup>2</sup> F. A. Hayek, "In Honor of Professor Mises"; idem, *The Fortunes of Liberalism* vol.4, *The Collected Works of F. A. Hayek*, ed. Peter G. Klein (Chicago: University of Chicago Press, 1992), s. 133.

lar teorisini inceleyerek para ve banka teorisi üzerinde yapmıştı. Hayek bu konjonktürel dalgalanmalar teorisini kendisinin dalgalanmalarla ilgili araştırmalarında bir başlangıç noktası olarak kullandı, konjonktür dalgalanmalarının kaynağının banka- kredi genişlemesinde ve bu genişlemenin sermaye yanlış yatırımı anlamında transmisyonda (transmission) olduğunu izah etti. Bu sahadaki çalışmaları O'nun London School of Economics and Political Science'dan (LSE) bir davet almasını, sonra iktisat ve istatistikte Tooke Kürsüsünü – Hayek Kürsüsü ile ilgili teklifi 1931'de kabul etti- işgal etmesini sağladı. Hayek orada kendisini canlı ve heyecan verici bir grubun içinde buldu.: Robbins, J. R. Hicks, Arnold Plant, Dennis Robertson, T. E. Gregory, Abba Lerner, Kenneth Boulding ve George Schackle gibi isimler bu gruptaydı. Hayek onların bilmediği görüşlerini beraberinde getirdi ve bu görüşler tadrîcen konjonktür dalgalanmaları Avusturya teorisi olarak bilinir ve kabul edilir hâle geldi. Hayek, Mises'in, kendisinin daha da geliştirmekte olduğu, Keynes'in *General Theory*'si 1936'da ortaya çıkana kadar, Britanya ve ABD'de takipçiler kazanan ve depresyonların tercih edilen açıklama tarzı olmakta olan konjonktür dalgalanmaları teorisi üzerinde dersler verdi.

Hayek ve Keynes 1930'ların başlarında *Economic Journal*'da Keynes'in *Treatise on Money* kitabı üzerinde tartışılar. Keynes'in önde gelen profesyonel (meslektan) muhaliflerinden biri olarak Hayek Keynes'in *General Theory*'sini tümüyle çürütmek için iyi bir konumdaydı, fakat bunu asla yapamadı. Bunun izahı, şüphesiz, kısmen, Hayek'in meslektaşlarıyla doğrudan çatışmaya girmedeki isteksizliğine ilâveten, Keynes'in şahsî çekiciliğinde ve efsanevî retorik kabiliyetinde yatmaktadır. Hayek de Keynes'i savaş zamanı enflasyonuna karşı mücadelede bir müttefik olarak gördü ve dikkatini bu konudan uzaklaştırmak istemedi. Dahası, Hayek'in daha sonra izah ettiği üzere, Keynes teorik çerçevesini mütemediyen değiştireyordu ve Hayek, Keynes fikrini tekrar değiştirebileceğinden, *General Theory*'nin ayrıntılı bir kritiğini yapmaya gerek görmedi. Hayek Böhm- Bawerk'in sermaye teorisinin daha geniş bir şekilde izah edilmesinin iyi olacağını düşündü ve enerjisini bu projeye tahsis etmeye başladı. Maalesef, *The Pure Theory of Capital* 1941'e kadar tamamlanmadı ve 1941'e gelindiğinde Keynesyen makro ekonomik model sağlam bir şekilde tesis edilmişti.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Hayek aynı zamanda Keynes'in fikirlerinin etkili şekilde çürütülmesinin toplu veya "makro" iktisadın baştan sona daha genel bir eleştiriye tabi tutulmasıyla başlamak zorunda olduğuna inanmıştı. Bkz: F. A.

Birkaç yıl içinde Avusturyan Okul'un talihi döndü. İlk olarak konjektür dalgalanmaları teorisinin ayrılmaz bir parçası olan Avusturyan sermaye teorisi, konjektür dalgalanmaları teorisinin kendisi General Teory için duyulan heyecanın ortasında unutulurken, İtalyan doğumlu Cambridge iktisatçısı Pierro Sraffa ve Amerikalı Frank Knight'ın saldırısına uğradı. İkinci olarak, Hayek'in Londra'ya taşınmasıyla başlayan ve 1940'ların başlarına kadar devam eden şekilde, Avusturyan iktisatçılar, kimi kişisel kimi politik sebeplerle, okulun Viyana'daki varlığını sona erdirecek şekilde Viyana'yı terk etti.<sup>4</sup> Mises 1934'te Cenevre'ye ve daha sonra New York'a gitti ve New York'ta tecrit içinde yaşadı; Hayek 1950'de Şikago Üniversitesi'nde Sosyal Düşünce Komitesi'ne katılana dek LSE'de kaldı. Hayek'in neslinden öbür Avusturyanlar ABD'de şöhrret oldular – Gofffried Haberler Harvard'da, Fritz Machlup ve Oskar Morgenstern Princeton'da, Paul Rosentein Radon MIT'de- fakat eserleri artık Carl Menger tarafından kurulan geleneğin seçkin izlerini göstermemekteydi.

Hayek Şikago'da kendini çok parlak bir grubun içinde buldu: Önce Knight'ın, sonra Friedman'ın ve Stigler'in başkanlığını yaptığı iktisat bölümü dünyadaki en iyi iktisat bölümlerindendi ve Hukuk Fakültesi'nde Aaron Director ilk hukuk ve iktisat programını kurdu.<sup>5</sup> Fakat iktisat teorisi özellikle muhakeme tarzında hızla değişiyordu. Paul Samuelson'un fiziği iktisatın taklit etmesi gereken bilim olarak gösteren Foundations'u 1947'de yayımlandı ve Friedman'ın 1953'teki "pozitif iktisat" üzerine denemesi ekonomik metotta yeni bir standart tesis etti. Hayek ekonomik teori üzerinde çalışmayı sona erdirdi; onun yerine psikoloji, felsefe ve politika üzerinde yoğunlaştı. Avusturyan iktisat uzayan bir durgunluğa girdi. Avusturya geleneğindeki önemli çalışmalar bu dönem boyunca Rothbard,

Hayek, "The Economics of the 1930s as seen from London", idem, *Contra Keynes and Cambridge: Essayas, Correspondence*, vol. 9, *The Collected Works of F. A. Hayek*, Bruce Caldwell, ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1995), ss. 49-73. Brian McCormick ve Mark Blaug tamamiyle farklı bir sebep ortaya koymaktadır: Hayek cevap veremezdi, zira, dalgalanma teorisinin üzerine inşa edildiği Avusturyan sermaye teorisi yanlıştı. Bkz: Brian McCormick, *Hayek and the Keynesian Avalanche* (Newyork: St. Martins Press, 1992), ss. 99-134; ve Marc Blaug, "Hayek Revisited", *Critical Review* 7, no 1 (1993): 51-60.

<sup>4</sup> Bkz: Earlene Crairer, "The Emigration of the Austrian Economist", *History of Political Economy* 18, no 1 (1986): 1-32

<sup>5</sup> Bununla beraber, Şikago'da Hayek bir yabancı olarak görüldü. Kadrosu iktisat bölümünde değil Sosyal Düşünce Komünitesi'ndeydi ve maaşı bir özel vakıf, (William Wolker Vakfı), tarafından ödendi. (Mises'in New York Üniversitesi'nde bir ziyaretçi profesör olarak maaşını ödeyen vakıf).

Kirzner ve Lachmann tarafından yapıldı, fakat, en azından kamuyu etkilemede hareketsiz kaldı.

İktisatta Nobel ödülü 1974'te Hayek'e gidince Avusturyan Okul'a ilgi aniden ve beklenmedik şekilde canlandı. Bu Avusturyan canlanma adı verilen ilk olay değildi, aynı yıl daha erken bir tarihte yer alan unutulmaz South Royalton (Vermont) Konferansı iktisatçılık mesleği tarafından Hayek'in yeniden keşfi ve Avusturyan iktisadın rönesansında kesin bir dönüm noktasıydı.<sup>6</sup> Hayek'in yazıları yeni nesillere öğretildi ve Hayek'in kendisi 1970'lerin ortalarında ilk Institute for Human Studies konferanslarında belirdi. Hayek yazmaya devam etti; 89 yaşındayken, 1988'de, *The Fatal Conceit*'i yazdı.<sup>7</sup> Hayek 1992'de, 1961'de Şikago'yu terkedişinden beridir yaşadığı Almanya'nın Freiburg şehrinde vefat etti.<sup>8</sup>

Hayek'in ekonomideki mirası karmaşıktır. Anayol iktisatçıları arasında esas itibariyle popüler *The Road to Serfdom*<sup>9</sup> adlı kitabıyla, 1930'lar ve 1940'larda bilgi üzerindeki çalışmalarıyla bilinir. Konjonktür dalgalanmalarında uzman olanlar Hayek'in endüstriyel dalgalanmalar üzerindeki ilk çalışmalarını kabul ve tasdik eder ve modern enformasyon teorisyenleri çoğu zaman vardığı sonuçları tartışmalarına rağmen Hayek'in sinyaller olarak fiyatlar üzerindeki çalışmalarının önemini itiraf ederler. Hayek'in eserleri, aynı zamanda, siyaset felsefesi, hukuk teorisi ve psikolojide de bilinir.

Avusturya İktisat Okulu içinde, Hayek'in etkisi, muazzam olmakla birlikte, son zamanlarda bazı ihtilafların konusu hâline gelmiştir. Kendiliğinden doğan düzen üzerindeki vurgusu ve karmaşık sistemler üzerindeki çalışmaları bir çok Avusturyan arasında çok tesirli olmuştur. Diğerleri Hayek'in teknik iktisattaki, özellikle konjonktür dalgalanmalarındaki çalışmalarını, Mises'le Hayek'in sosyal düzenle ilgili bazı görüşleri arasında bir gerilimden bahsederek, vurgulamışlardır. (Mises'in bir rasjonalist ve faydacı olmasına karşılık, Hayek, kapitalizm savunusunu ak-

<sup>6</sup> South Royalton Konferansı'nın tutanakları şu isimle yayımlandı: *The Foundations of Modern Austrian Economics*, Edwin G. Dolan, ed. (Kansas city: Sheed and Ward, 1976).

<sup>7</sup> F. A. Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, vol. 1, The Collected Works of F. A. Hayek, W. W. Bartley III, ed. (Chiago: University of Chiago Press, 1988).

<sup>8</sup> Tam bir biyografik hikaye için, bkz: F. A. Hayek, *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*, Stephen Kresge ve Leif Wenar, eds. (Chiago: University of Chiago Press, 1994).

<sup>9</sup> F. A. Hayek, *The Road to Serfdom* (Chiago: University of Chiago Press, 1944).

lin sınırlı bilgiyi kullanma kabiliyetine ve deneme ve hatayla öğrenmesine dayayarak aklın sınırları üzerinde yoğunlaştı.)

### Konjunktür- Dalgalanmaları Teorisi

Hayek'in sermaye, para ve konjunktür dalgalanmaları üzerine yazıları genel olarak onun iktisat ilmine en önemli katkıları olarak kabul edilir. Mises'in, *Theory of Money and Credit*<sup>10</sup>'ine dayanarak ekonomideki dalgalanmaların (economy-wide output) ve işsizliğin ekonominin sermaye yapısıyla bağlantılı olduğunu gösterdi. Hayek, *Prices and Production*<sup>11</sup>'da sermaye mallarının değeri ve üretimdeki zaman sıraları arasındaki ilişkiyi izah etmek için meşhur "Hayekyen üçgenleri" geliştirdi. Üretim zaman alacağından, üretim faktörleri, hâlihazırda, ancak istikbalde satıldıktan sonra değeri olacak nihaî eşyaların üretimine tevdi edilmelidir.

Mamafih, sermaye heterojendir; sermaye malları, belirli üretim süreçlerinde kullanıldıkça, gittikçe bu süreçlere mahsus hâle gelirler, dolayısıyla, nihaî mallara talepler değıştikçe kolayca yeniden tevdi edilemezler. Bu yüzden, bir modern sermaye kullanan ekonomide, merkezî makro ekonomik problem, muvakkat koordinasyondur: Kaynakların sermaye ve tüketim malları arasında tahsisi tüketicilerin mevcut ve müstakbel tüketim tercihleriyle nasıl hizaya getirilebilir? Belki de en iddialı kitabı olan *The Pure Theory of Capital*<sup>12</sup>'da, Hayek, ekonominin üretim yapısının nasıl sermaye mallarının özelliklerine –dayanıklılık, tamamlayıcılık, ikame edilebilirlik, özgüllük vb.- dayandığını/ bağlı olduğunu tasvir eder. Bu yapı, girdilerin çeşitli "yatırım periyotları" – Böhm-Bawerk'in "dolambaçlılık"(round-aboutness) nosyonunun bir uzantısı, üretimin zaman içinde kaynakları emme derecesi- tarafından tasvir edilebilir.<sup>13</sup>

Hayek, *Prices and Production*'da ve *Monetary Theory and Trade Cycle*<sup>14</sup>'da parasal enjeksiyonların (zerklerin), faiz oranını Mises'in

<sup>10</sup> Ludwig Von Mises, *The Theory of Money and Credit*, H.E. Botson, trans. (Indianapolis; Ind: Liberty Classics, [1912] 1980).

<sup>11</sup> F. A. Hayek, *Prices and Production* (London: Routledge Kegan Paul, [1931] 1935).

<sup>12</sup> F. A. Hayek, *The Pure Theory of Capital* (Chicago: University of Chicago Press, 1941).

<sup>13</sup> Hayek, en sonunda Böhm- Bawerk'in "ortalama üretim periyodu" kavramının, - onu daha önce *Prices and Production*'da kullanmış olmasına rağmen- yararlı bir kavram olduğunu reddetti. Bkz: Hayek, Hayek on Hayek, s. 141.

<sup>14</sup> F. A. Hayek, *Monetary Theory and the Trade Cycle*, N. Kaldor and H. M. Croome, trans. (NewYork: Harcourt, Brace, 1933).

(Wicksell'i izleyerek) faizin doğal oranı olarak adlandırdığı seviyenin altına düşürerek ekonominin muvakkat üretim yapısını nasıl değiştirdiğini gösterdi.<sup>15</sup> Paranın fiyatlar ve çıktı üzerindeki etkileriyle ilgili çoğu teoriler (eskiden de, bugün de) sadece toplam para arzının fiyat seviyesi ve toplu çıktı veya yatırım üzerindeki etkileriyle meşgul olurlar. Avusturyan teori, Mises ve Hayek tarafından geliştirilmiş hâliyle, paranın ekonomiye giriş yolu ("zerk etkileri") ve bunun sektörlerde, nisbî fiyatları ve yatırımı nasıl etkilediği üzerinde odaklanır. Hayek'in çizdiği çerçevede, üretimin bazı safhalarında yatırımlar, üretim yapısını tüketicilerin muvakkat tercihleriyle hizaya getirmeye yardım etmezlerse, "yanlış yatırımdırlar". Kredi genişlemesinin sebep olduğu faiz oranları inişi, kaynakları sermaye yoğun süreçlere ve (yatırım talepleri daha faiz oranı elastik olan) üretimin ilk safhalarına yönlendirir, böylece üretim sürecini "uzatır". Eğer faiz oranları, tüketiciler tercihlerini gelecekteki tüketimi bugünkü tüketime tercih ederek değiştirmiş olsaydı, o zaman, daha uzun bir üretim zaman yapısı münasip, koordine edici bir cevap olacaktı. Mamafih, faiz oranlarında, kredi genişlemesinin sebep olduğu bir düşüş üretim yapısında tüketicilerin muvakkat tercihleriyle uyumlu olmayan değişikliklere sebep olacak bir "yanlış sinyal" teşkil edecekti.<sup>16</sup>

Yatırımdaki artış tarafından yaratılan canlılık sunîdir. Sonunda, piyasa iştirakçileri bütün yeni projeleri tamamlamaya yeterli tasarruf olmadığını kavram noktasına gelirler; bu yanlış yatırımlar keşfedilip tasfiye edildikçe canlılık, iflaslara (daralmaya) döner.<sup>17</sup> O zaman, kredi genişlemesi tarafından teşvik edilen her sunî canlanma kendi kendini tersine çevirir.

<sup>15</sup> Hayek, en önemli durumun, doğal faiz oranında bir yükselmeye rağmen piyasa faiz oranı sabit tutulduğu zaman doğan durum olduğunu düşündü. Mamafih, yazılarında, aşikâr biçimde, daha kolay bir durum (kredi genişlemesinin piyasa oranını değiştirmeyen bir doğal oranın altına düşürdüğü durum) üzerinde odaklandı.

<sup>16</sup> Meslek hayatının büyük bölümünde, Hayek, kısmî- rezerv bankacılığı sistemini içsel olarak istikrarsız gördü, (prensip) para arzının hükümet tarafından istikrara kavuşturulmasında bir rolü olabileceği fikrini kabul etti. Daha sonra yazılarında, *The Constitution of Liberty* (Chicago University of Chicago Press, 1960) ile başlayıp *Denationalization of Money: An Analysis of the Theory and Practise of Concurrent Currencies* (London: Institute of Economic Affairs, 1976) ile sonuçlandırarak, özel karşılıksız (fiat) paralar arasındaki rekabetin lehine konuştu/yazdı.

<sup>17</sup> Hayek, modern dalgalanma teorilerini önceden tahmin ederek, dalgalanma davranışının gelecekteki fiyat ve faiz oranı hareketleri hakkındaki beklentilere dayanacağını kabul etti. Hayek, (iktisadî) birimlerin ekonominin gerçek yapısını bilemeyeceklerine, faiz oranlarındaki, tüketicilerin muvakkat tercihlerinin değişmesinden doğan hareketleri para arzındaki değişikliklerden doğan hareketlerden doğru şekilde ayıramayacaklarına inanmadı. Bkz.: F. A. Hayek, "Price Expectations, Monetary Disturbances, and Malinvestments", idem, *Profits, Interest and Investment* (London: Routledge, 1939).

ricidir. İyileşme faiz oranlarının doğal seviyelerinin altına düşürülmesinin teşvik ettiği yanlış yatırımların tasfiyesinden ve böylece üretimin zaman yapısını tüketicilerin zaman tercihleriyle ahenkli olacak şekilde restore etmesinden oluşur.

### Bir Keşif Prosedürü Olarak Bilgi, Fiyatlar ve Rekabet

Hayek'in dağınık bilgi ve kendiliğinden doğan düzen hakkındaki yazılarını yaygın biçimde bilinmektedir, fakat daha ihtilâfıdır. "Economics and Knowledge"<sup>18</sup> da ve "The Use of Knowledge in Society"<sup>19</sup> de Hayek toplumun karşılaştığı merkezî ekonomik problemin –ders kitaplarında genel olarak ifade edildiği gibi- sabit(verili) kaynakların yarışan amaçlar arasında tahsisi olmadığını ileri sürdü.

O, daha ziyade, toplumun her üyesinin bildiği kaynakların nisbî önemini yalnızca o üyelerin bileceği amaçlar için nasıl en iyi şekilde kullanılmasının temin edileceği sorundur. Veya, kısaca ifade etmek gerekirse, total olarak hiç kimseye verilmeyen bilginin kullanımını problemidir.<sup>20</sup>

Hayek, iddia etti ki, ekonomik sistemin işleyebilmesi için gerekli bilginin çoğu, "bilimsel" veya teknik bilgi- tabîi ve sosyal fenomenlerin tâbî olduğu (onları yöneten) kuralların bilinçli farkında oluş- formunda değildir, fakat, "zımnî", özel bir hâle aittir (idiosyncratic), "zamanın ve yerin şartlarının" anlaşılmasının dağınık parçaları hâlinde bilgidir. Bu zımnî bilgi çoğu zaman ona sahip olanların dahi bilinçli olarak bilmediği ve asla bir merkezî otoriteye iletilemeyecek bir bilgidir. Piyasa bu zımnî bilgiyi bir çeşit "keşif prosedürü" yoluyla kullanmaya meyleder<sup>21</sup>, bu prosedür yoluyla bu bilgi kendi hedeflerini takip eden bireylerin (davranışlarının) bir niyetlenilmemiş neticesi olarak bütün ekonomide bilmeden nakledilir.<sup>22</sup> Gerçekten, Hayek'in bir denge şartları seti (piyasa iştirakçileri

<sup>18</sup> F. A. Hayek, "Economics and Knowledge", *Economica* (1937): 33-54.

<sup>19</sup> F. A. Hayek, "The Use of Knowledge in Society", *American Economic Review* 35 (September 1945); 519-30.

<sup>20</sup> Ibid., s. 520.

<sup>21</sup> F. A. Hayek, "Competition as a Discovery Procedure", idem, *New Studies in Philosophy, Politics, and Economics* (Chicago: University of Chicago Press, 1978) ss. 179-90.

<sup>22</sup> Hayek'in bilgisizlik argümanını piyasanın savunulması için kullanması istisnâî bir durumdur. Modern iktisatçılar, tipik şekilde, piyasa tahsislerini "etkin" olarak vasıflandırmak için –tam ve mükemmel enformasyon, rasyonel beklentiler, mükemmel piyasalar vb. gibi- süper rasyonellik varsayımlarını şart koşarlar. Enformasyon ve müşevviklerle ilgili yeni mikro iktisat literatüründe, Joseph Stiglitz



nin sayısı, ürünün özellikleri vb.) olarak tespit edilen neoklasik “rekabet” nosyonu ve rakip (rivalrous) süreç olarak rekabet nosyonu arasında yaptığı ayırım Avusturyan iktisatta önemli derecede etkili olmuştur.<sup>23</sup>

Hayek’e göre, piyasa rekabeti belirli bir tip düzen hasil eder: “İnsan davranışının bir eseri olan, fakat insan dizaynının eseri olmayan” (Hayek’in Adam Ferguson’dan aldığı bir ifade) bir düzen. Bu “kendiliğinden doğan düzen” pek çok bireyin bağımsız davranışlarıyla ortaya çıkan ve bu düzeni ortaya çıkartan bireyler tarafından çoğu zaman öngörülme ve niyetlenilmeyen toplu faydalar hâsıl eden bir sistemdir. Bu çeşit bir düzenle amaçlanarak yaratılmış, planlanmış bir düzen arasında tefrik yapmak için Hayek, Yunanca terim “cosmos”u kendiliğinden doğan bir düzen için, “taxis”i ise, bilinçli olarak planlanmış bir düzen için kullanmıştır.<sup>24</sup> Cosmos’un örneklerine bir bütün olarak piyasa ekonomisi, para, ortak hukuk (common law) ve hattâ lisan da dahildir. Bir taxis, cosmosun tersine, bir firma veya bir büro gibi, dizayn edilmiş veya inşa edilmiş bir organizasyondur; bunlar, “bir yayık ayrıntı kovanında pıhtılaşan tereyağı parçaları gibi, bilinçsiz işbirliği okyanusundaki bilinçli iktidar (kuvvet) adacılarıdır.”<sup>25</sup>

Birçok yorumcu Hayek’in bilgi, keşif ve rekabet üzerindeki çalışmalarını 1920’ler ve 30’lardaki sosyalist hesaplama tartışmalarına iştirakinin bir yansıması olarak görür. Hayek’e göre, sosyalistler, ekonominin bir bütün olarak mecburen bir kendiliğinden doğan düzen olduğunu ve asla planlanmış bir düzenin işleticilerinin kendi organizasyonları üzerinde bir kontrolü gerçekleştirmelerine benzer şekilde kasdî olarak inşa edilemeyeceğini/ yapılamayacağını görmede başarısız kalarak hata yaptılar.

gibi teorisyenler, bu mükemmellik varsayımından sapmaları bir piyasa başarısızlığı hükmüne varmak ve hükümet müdahalesi için rasyonalite sağlamak için kullandılar. Hayek için, bunun tersine, (iktisadî) aktörlerin süper rasyonel olmaması, bireysel özgürlüğe değil, fakat devlet planlamasına ve sosyal kontrole karşı bir argümandır.

<sup>23</sup> F. A. Hayek, “The Meaning of Competition”, idem, *Individualism and Economic Order* (Chicago: University of Chicago Press, 1948), ss. 92-106.

<sup>24</sup> F. A. Hayek, “The Confusion of Language in Political Thought”, idem, *New Studies in Philosophy, Politics, and Economics*, ss. 71-97. Hayek, daha önceleri, Mises’den ödünç aldığı “organizm” ve “organizasyonu” ikisi arasındaki ayırım yapmak için kullanmıştı; bu, Ronald Coase’un 1937’de yayınlanan meşhur makalesinde zikredilen ayırımdır: “The Nature of The Firm”, *Economica N. S.*, 4 (1937): 386-405. Bkz.: F. A. Hayek, “The Trend of Economic Thinking”, idem, *The Trend of Economic Thinking*, vol. 3, The Collected Works of F. A. Hayek, W. W. Bartley, III, and Stephen Kresge, eds. (Chicago: University of Chicago Press, 1991), ss. 17-34.

<sup>25</sup> D. H. Robertson, Coase’da zikrediliyor, “The Nature of The Firm”, s. 35.

Bunun sebebi planlanmış düzenlerin ancak sınırlı karmaşıklık derecesindeki problemleri ele alabilecek (handle) olmasıdır. Bunun tersine, kendiliğinden doğan düzenler, bir doğal seleksiyon süreciyle evrilmeye meyilidir ve bu yüzden bir tek beyin tarafından dizayn edilmeye ve hatta anlaşılmaya bile ihtiyaçları yoktur.

### Hayek ve Avusturyan İktisat

Şüphesiz, Avusturya İktisat Okulu'nun canlanmasında Hayek'in rolü büyüktür. Fakat, Hayek'in yazıları gerçekten "Avusturyan İktisat" mıdır –ayrı, belirgin bir gelenek- yoksa onları orijinal, şahsî katkılar olarak mı görmemiz gerekir?<sup>26</sup> Bazı gözlemciler Hayek'in sonraki çalışmalarının, bilhassa teknik iktisattan ayrıldıktan sonra, Meyer veya Mises'ten çok Karl Popper'in etkisinde kaldığını gösterdiğini iddia etmektedir. Bir münekkit "Hayek I" ve "Hayek II" den bahsetmekte, bir diğeri "Hayek'in dönüşümü"nden söz etmektedir.<sup>27</sup>

Popper'in Hayek'in olgunluk dönemi düşünceleri üzerinde mühim bir etkisinin olduğu doğrudur. Daha ilginç bir konu Hayek'in Mises'le ilişkisinin kesin mahiyetidir. Şüphesiz, Hayek'in kendisinden hünerini/sanatını aldığı fakat Hayek hâlâ genç bir adamken 1927'de vefat eden Wieser dâhil hiçbir iktisatçı Hayek üzerinde Mises'ten daha etkili olmamıştır. İlâveten, Mises, Hayek'i onun neslinin en parlak kişisi olarak görmüştür.<sup>28</sup> Ancak, Hayek'in işaret ettiği üzere, Hayek, daha başından itibaren, daima, saf bir takipçi olmaktan uzaktı:

Mises'e entellektüel gelişmemin hayatî bir noktasında katî bir teşvik (müşevvik) ve on yıl boyunca daimî bir ilham borçlu olmakla birlikte, onun öğretisinden belki de en fazla istifade etmem şundandı: Başlangıçta onun üniversiteden öğrencisi değildim, onun söylediklerini kutsal kitap sözü gibi alan bir genç adamdım. Fakat ona, Avusturyan iktisadın paralel bir çizgisinde (Wieser branşı) bilgili

<sup>26</sup> Wieser'inki Hayek ve diğerleri tarafından genel olarak şahsî bir katkı olarak kabul edildi.

<sup>27</sup> Hayek I ve Hayek II için bkz.: T. W. Hutchison, "Austrians on Philosophy and Method (Since Menger)", idem, *The Politics and Philosophy of Economics: Marxians, Keynesians, and Austrians* (New York and London: New York University Press, 1984), ss. 203-32; "transformasyon" için bkz.: Bruce J. Caldwell, "Hayek's Transformation", *History of Political Economy* 20 (Winter 1988): 513-41.

<sup>28</sup> Margit von Mises, *My Years with Ludwig von Mises*, 2nd enlarged ed. (Cedar Falls, Iowa: Center for Futures Education, 1984), s. 133'de kocasının New York'taki semineri hakkında şunu hatırlatmaktadır: "Lu her yeni öğrenciyle, içlerinden birinin ikinci bir Hayek olabileceği umuduyla, meşgul oldu".

bir eğitilmiş iktisatçı olarak geldim ve (Mises) beni tedricen -fakat hiçbir zaman tam olarak değil- kazandı.<sup>29</sup>

Hayek ve Mises'in sosyalist hesaplama tartışmaları ile ilgili görüşleri hakkında çok şey yazıldı.<sup>30</sup> Mises'in 1920'de iddia ettiği gibi, bir sosyalist ekonominin "imkânsız" mı olduğu yoksa, basitçe, daha az etkin veya uygulanmasının daha mı zor olduğudur. Hayek, daha sonra, Mises'in "merkezî tezinin, bazen yanlış olarak iddia edildiği gibi, sosyalizmin imkânsızlığı değil, sosyalizmin kaynakların etkin kullanımına ulaşamayacağı olduğunu" ileri sürdü.<sup>31</sup> Bu yorumun kendisi tartışma konusudur. Hayek, meselâ Schumpeter'de de karşılaşılan ekonomik hesaplamayla ilgili standart görüşe karşı çıkmaktadır.<sup>32</sup> Bu görüşe göre, Mises'in sosyalist sistemde ekonomik hesaplamaların imkânsızlığıyla ilgili ilk ifadeleri Oscar Lange, Fred Taylor ve Abba Lerner tarafından çürütülmüştür ve Hayek ve Robbins'in daha sonraki tadillerinin, sosyalist ekonominin teorik olarak mümkün fakat pratikte, bilginin desantralize ve müşevviklerin zayıf olması yüzünden, zor olduğunun itirafı anlamına geldiğini kabul etmektedir. Bahsedilen metinde Hayek'in, Mises'in pozisyonunun abartıldığı yolundaki görüşü hesaplama tartışmasının başlıca revizyonizm tarihçisi Don Lavoie'den destek görmektedir. Don Lavoie demektedir ki:

Hayek ve Robbins tarafından geliştirilen/ilerletilen merkezî tezler, Mises'ten bir "geri adım" teşkil etmez, fakat daha ziyade meydan okumayı merkezî planlamanın daha sonraki versiyonlarına yönelten bir izah teşkil eder... Hem Hayek, hem de Robbins'in (sonraki yaklaşımlarının) hesaplama zorluklarıyla ilgili yorumları, bu isimlerin yorumlarının yanlış yorumlanmalarından mesuldü, gerçekte onların esas katkıları Mises'in iddialarıyla tamamen tutarlıydı.<sup>33</sup>

İsrael Kirzner, Mises ve Hayek'in pozisyonlarının birlikte piyasa süreciyle ilgili Avusturyan "müteşebbis-keşif" görüşünün tafsilatlandırıl

<sup>29</sup> F. A. Hayek, "Coping with Ignorance", *Imprimis* 7, no. 7 (July 1978): 1-6.

<sup>30</sup> Hayek'in sosyalist ekonomik hesaplamayla ilgili yazıları şurada toplanmıştır: F. A. Hayek, *Socialism and War: Essays, Documents, Reviews*, vol. 10, *The Collected Works of F. A. Hayek*, Bruce Caldwell, ed. (Chicago: University Chicago Press, 1977).

<sup>31</sup> Hayek, *The Fortunes of Liberalism*, s. 127.

<sup>32</sup> Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (New York: Harper and Row, 1942), ss. 172-86.

<sup>33</sup> Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning: The Socialist Calculation Debate Reconsidered* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), s. 20.

masına erken bir teşebbüs olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir.<sup>34</sup> Joseph Salorna, Kirzner'in tersine – Mises'in orijinal probleminin, Lavoie ve Kirzner'in vurguladığı keşif süreci probleminde farklı olduğu yolundaki<sup>35</sup>– geleneksel görüşün lehine konuşmaktadır.

Dahası, Hayek'in daha sonraki grup seleksiyonu ve kendiliğinden doğan düzen üzerindeki vurgusu, Menger'de de bu düşünce çizgisinin izleri olmasına rağmen, Mises tarafından paylaşılmaz. Bu farka bir anahtar Hayek'in şu ifadelerindedir: "Mises'in kendisi, benim olduğumdan daha fazla, İngiliz liberalizminden ziyade, Kıta liberalizminin rasyonalist, ayaklanmacı geleneğinin bir çocuğuydu."<sup>36</sup> Bu, Hayek'in sık sık işaret ettiği "iki liberalizm tipi"ne bir atıftır: Akli ve insanın etrafını şekillendirebilme yeteneğini vurgulayan rasyonalist veya faydacı Kıta Avrupası geleneği ve aklın sınırlarını ve evrimin "kendiliğinden" güçlerini vurgulayan İngiliz ortak (common) hukuk geleneği.<sup>37</sup>

Son zamanlarda, Mises ve Hayek arasındaki ilişki etraflı bir "homojenlikten uzaklaştırma" (dehomogenization) tartışması hâline gelmiştir; bu tartışmada bazıları Hayek'in bilgi ve keşif üzerindeki vurgusunun Mises'in gayeli insan davranışı üzerindeki vurgusundan esaslı şekilde farklı olduğunu düşünmektedir.

Gerçekten, modern Avusturyan iktisadın bu iki dalının da, Menger'den geldiği ileri sürülmüştür. Biri, Wieser-Hayek dalı, dağıntık bilgi ve bilgiyi komünike etmenin bir cihazı olarak fiyat sistemi üzerinde odaklanır. Diğeri, Böhm-Bawerk dalı, mevcut parasal fiyatlara dayalı parasal hesaplamalar (veya, istikbaldeki fiyatların tahmin edilmesi demek olan "kıymet takdiri") (appraisal), üzerinde odaklanır. Bundan dolayı, ihtilaf, Hayek ile Mises arasındaki farkların esas itibarıyla lisan ve vurgulama meseleleri mi, yoksa esasa müteallik meseleler mi olduğudur.<sup>38</sup>

<sup>34</sup> Israel M. "Kirzner, The Socialist Calculation Debate: Lessons for Austrians", *Review of Austrian Economics* 2 (1988): 1-18

<sup>35</sup> Joseph T. Salerno, "Ludwig von Mises as Social Rationalist", *Review of Austrian Economics* 4. (1990): 26-54.

<sup>36</sup> Hayek, "Coping with Ignorance".

<sup>37</sup> Hayek ile Mises arasındaki daha karmaşık, daha ince ilişkiler için bkz.: Peter G. Klein, "Introduction" to Hayek, *The Fortunes of Liberalism*.

<sup>38</sup> Bkz.: Meselâ, Joseph T. Salerno, "Mises and Hayek Dehomogenized", *Review of Austrian Economics* 6, no 2 (1993): 113-46 ve Leland B. Yeager, "Mises and Hayek on Calculation and Knowledge", *Review of Austrian Economics* 7, no 2 (1994): 93-109. Rothbard Avusturyan iktisatta birbirinden farklı ve çoğu zaman çatışma halinde üç paradigma teşhis etmektedir:

Bütün bunlar bir yana, Hayek'in Avusturyan Okul'un en büyük üyeleri arasında yer aldığı ve Yirminci Yüzyıl'ın öncü iktisatçılarından biri olduğu hususunda yaygın bir kabul vardır. Hayek'in eserleri konjonktür dalgalanmaları teorisinde, karşılaştırmalı ekonomik sistemlerde, siyasî ve sosyal teoride, hukuk teorisinde ve hatta idrak yeteneği psikolojisinde etkili olmaya devam etmektedir. Hayek'in yazılarını izlemek her zaman kolay değildir. Hayek, kendini, "konusunun efendisi" olmaktan ziyade, "bilmececi" veya "karıştırıcı" olarak tasvir eder- ve, bu çalışmalarının çeşitli yorumlara yol açmış olmasında katkıda bulunmuştur.<sup>39</sup> Kısmen bu sebepten, Hayek zamanımızın en merak tahrik edici entellektüellerinden biri olarak kalmaya devam etmektedir.

Misesyen praxeology, Hayek ve Kirzner'in -fiyatların devamlı koordinasyonu olarak piyasa üzerindeki vurgusu ve (Ludwig) Lachman'ın ultra- subjektivizmi.

Bruce Caldwell ve Stephen Boehm'in değerlendirilmesi: "Austrian Economics: Tensions and New Directions", *Southern Economic Journal* 61, no 2 (October 1994): 559-60. Bir karşı görüş için bkz.: Kirzner'in Jack Birner ve Rudy von Zipp'le ilgili değerlendirmesi: "Hayek, Co-ordination, and Evolution", *Southern Economic Journal* 61, no 4 (April 1995): 1243-44.

Hem Hayek'in hem Mises'in paylaştığı ortak ekonomik anlayışı görmede başarısız olmak, açıklama ve vurgulamadaki suni farklılıklar tarafından gereksiz yere yanlış yönlendirilmiş olmaktadır. Bu başarısızlığı "Hayekyenler" versus "Misesyenler" şeklinde modern Avusturyanlar arasında bir çatışma olarak almak bir yorumsal başarısızlığı bir dogmengeschichtliche kâbusa çevirmektedir.

<sup>39</sup> Hayek, kendisiyle birlikte Wieser ve Frank Knight'i temsili bulmacacılar ve Böhm-Bawerk, Joseph Schumpeter ve Jacob Viver'i konularının temsilci üstadları olarak saydı. Hayek'in hatırladığı gibi:

*Sahip olduğum kıymete değer bütün bilgileri her yetenekli (iddialı) sosyalistin elinin altında olduğunu sandığı şeyi hatırlamaya muhtedir olmamama borçluyum. Ne zaman bir şeyde yeni bir ışık gördüysem, o, en muhtedir iktisatçıların zahmetsizce ve hemen yeniden üretebilecekleri bir argümanın sancılı bir şekilde yeniden inşa edilmesinin sonucuydu.*